

V Javorniškem Rovtu

Pri Miševcu so imeli »tarno jamo« za trenje lanu, kovačnico in kasneje celo bencinski motor za pogon kmečkih strojev. Za čiščenje žita so uporabljali »pajkl« (vetrnik za ločevanje zrn od plev). Pri Lenčku sta bila kovačnica in mlin, ki je deloval še po drugi svetovni vojni. Za pogon slamoreznice so uporabljali »gepel«, zobato kolesje, ki ga je v krogu poganjal par volov. Mline in kovačnice so imeli še pri Skednaču, Noču in Bogmanu. V »tarni jami« pri Mokernu pa so trli še po vojni. Žago na vodni pogon so imeli vaščani skupno. Ko pa so zajezili potok Javornik in vodo speljali po ceveh na Javornik v železarno, so jim v zameno dali elektromotor. Največ hlodov so razrezali v deske, ki so jih porabili za strešne kritine. Kdor je imel kaj zemlje, je doma pridelal osnovne pridelke za preživetje, kot so rž, krompir, pšenica, zelje in repa. Redili so govedo, ovce, prašiče in perutnino. Zakol prašiča je bil pravi domači praznik. Meso so nasolili, okadili in zalili z mastjo, zaseko ali oljem, da je bilo užitno tudi čez poletje. V trgovini so kupovali le osnovne potrebščine: sladkor, sol, olje, začimbe, vžigalice, sveče, petrolej za razsvetljavo. Jedilnik je bil skromen, sestavljali so ga ričet, repa, zelje, krompirjeve jedi, žganci, polenta in juha iz suhega mesa. Sami so si pripravljali še jabolčnik, žganje in kompot iz krhljev posušenega sadja. Slanino oziroma mast poginulih prašičev pa so porabili za kuhanje mila. Striženje ovc se je odvijalo kot vaško druženje. Volno so oprali, spredli na kolovratu in jo porabili za pletenje nogavic, kap, in jopic. Pridelovali so tudi lan. Trenje lanu je bil pravi vaški dogodek. Takrat so zganjali šale in norčije. Bilo je mnogo smeha, ko so terice fantom skrivaj nataknille repe iz preje. »Tarna jama« je bila okrogla. Imela je dva metra premera, globoka pa je bila dva metra. Zgoraj je bilo mrežasto ogrodje, na katerega so položili lan in ga počasi sušili. Spodaj je bilo kurišče. Terice so nato obdelale lan na trlicah, da je postal vlaknast. Pozimi so vlakna na kolovratu spredle v niti in jih stkale v platno, ki je bilo vsestransko uporabno, predvsem za posteljnino in perilo. Prevoze lesa, sena, poljskih pridelkov in nekdanje rude so v glavnem opravili z volovsko vprego. Vozovi in sani, »rtiče«, so bili iz lesa in okovani. Les so vozili pozimi, rudo pa čez celo leto. Ker je bilo večkrat treba podkovati vole, okovati vozove in sani, »žlajfe«, so bile potrebne kovačnice. Rudarstvo je bilo obširno, saj so bili rudniki za Mavro, pod Srednjico, pri Rižah in za Bogmanovim mlinom. Največji rudnik pa je bil pod Čopovimi Lepenami, kjer so okoli leta 1958

ponovno začeli kopati. Čeprav so kopali globoko v hrib, rezultat ni bil znan. Po nesreči, ko je bilo zaradi eksplozije v rudniku opečenih nekaj rudarjev, so iskanje rude opustili. Ukvarjali so se tudi s kamnoseštvom. V Lomu je kamnolom, kjer so lomili skale za nadaljnjo obdelavo. Iz njih so izdelovali portale vhodnih vrat in oken ter vodna korita različnih oblik. Nekaj jih še vedno najdemo v starih hišah. Vaščani so hodili na »šiht« v železarno in v okoliške rudnike. Precej je bilo gozdnih delavcev, »golcarjev«. Prisotno je bilo tudi veriženje, »švercanje« čez mejo iz Avstrije, od koder so tihotapili saharin in kamenčke za vžigalnike. Zaradi pomanjkanja mesa so se ukvarjali tudi z nezakonitim lovom, rečemo, da so »raubšicali«.

Po drugi svetovni vojni so prišli v karavlo pri Rezervarju graničarji. Bili so iz vseh jugoslovanskih republik, le Slovence je bilo med njimi težko najti. Čez poletje so bivali v karavli na Sečah tik ob meji z Avstrijo. Hodili so na obhode, patrole, in se srečevali z graničarji iz sosednjih karavil. Oskrbovali so se s konji. Pred zimo so se vrnil v vas. Imeli so stalne kontrole. Po dva skupaj sta hodila ponoči in podnevi po ustaljenih poteh in stezah tik za vasjo, kjer so bile table z oznakami »Pozor meja«. Za vaščane je bilo zato gibanje po okolici oteženo, saj so se morali vsakič, ko so hoteli po opravkih v gozd, na košnjo ali spravljati seno, javiti v karavli. Hudi časi v obmejnem pasu so bili tudi zaradi mejašev, ki so zaradi političnih razlogov poizkušali ilegalno prečkati državno mejo. Skrivali so se po senikih, svislih in domačine spraševali po mestih, kjer bi lahko prečkali mejo. Med njimi so bili »špijuni«, ki so preizkušali domačine in želeli izvedeti, kdo vodi mejaše čez mejo. To so prebivalci Rovta izvedeli šele, ko so človeka videli na Jesenicah v policijski uniformi. Med graničarji in mejaši je prihajalo do streljanja. Nekaj mejašev so

Vojaška karavla v Javorniškem Rovtu, last Bogomira Noč

graničarji ubili, še več pa polovili, zato je v okolici še vedno nekaj pozabljenih grobov in grobišč. Ujetnike so posamezno ali v skupini odvedli na Jesenice in z njimi ravnali kot z zločinci. Učitelji so na začetku, dokler niso zgradili šole, poučevali na Pristavi. Nova šola je imela v zgornjih prostorih malo dvorano za igre in prireditve. Kasneje so tam predvajali filme. Kinoaparaturu so kupili vaščani sami. Ko sem hodil v četrti razred, smo imeli učiteljico, ki se je rada videvala z oficirjem iz karavle. Ob njegovem obisku nam je rekla: »Otroci, pouka je konec, nadaljujemo jutri.«, kar smo otroci z zadovoljstvom sprejeli. Živina se je spomladi pasla po okoliških gozdovih, jeseni na polju in rovtih, čez poletje pa na planinah na Pustem rovtu in na Belški planini. Pasli so pastir, majerica in tretjinek. Eden od tretjinekov je bil hudomušnež. Če si ga vprašal, čigav je, je odgovoril: »Sosedov, medvedov, bom jutri povedov.« Na vprašanje, kdaj je bil rojen, pa je dejal: »Leta goldinar štiristo cepca mesca na male kavke dan.« Na planini so mleko predelovali v maslo, »putr«, in skuto, s sirotko pa so krmili prašiče. Vsak kmet je moral pastirju prinesiti hrano, »mano, kešt«, in odnesti skuto, sir in maslo svojih krav. Maslo je bilo zavito v liste, »ševla«. Jeseni je bila paša po rovtih za otroke, pastirje, zelo zanimiva. Kurili so ogenj, se grelji, pekli krompir in se šli vojsko z loki, fračami in češarki. Šli so se razne igrice. Ena je bila »krava pred telitvijo, sturjanom«. Večji pastir, krava, se je postavil na vse štiri, pod njega je šel najmanjši pastir, teliček, prišel je še en pastir, veterinar, ki si je skrivaj namazal roke z ogljem, da so bile črne. Prijel je telička za glavo in ga potegnil izpod velikega pastirja, krave. Bilo je mnogo smeha, saj je mali pastir, teliček, odšel, ne da bi vedel, s črnim obrazom domov, kjer so ga sprejeli s smehom.

V Medjem dolu so Nemci med vojno ustrelili šest kurirjev. Njim v spomin je bil vsako leto organiziran kurirski smuk s Seč po plazovih Medjega dola. Ker je bilo udeležencev vedno več, so smuk prestavili na Pristavo. Tam je bil, dokler ga ni vzela inflacija. Včasih so bile v vasi manjše gostilnice, in sicer Pri Žvabu, Bogmanu in Jenceljnu, kjer je bila tudi trgovinica. Kmalu po vojni so odprli gostilno na Pristavi, ki še deluje. Pozneje so v domu, kamor so otroci iz vseh krajev hodili na počitnice, uredili prenočišča (okrog 40 postelj). Okolica s Zoisovim parkom je čudovita. Blizu so trije ribniki, ki se napajajo z vodo iz potoka Mili potok, ki izvira v bližini. Legenda pravi, da je tod strašila Bela žena, zato se je izvira ponoči marsikdo izogibal. Ribniki so pozimi zamrznili in mnogi so se tam naučili osnov drsanja, med njimi tudi Nina Zupančič, ki je potem igrala hokej

za Jesenice in je bila v državni reprezentanci. Udeležila se je svetovnega prvenstva v Mariboru, dvakrat v Severni Koreji in Južni Afriki, kjer so dekleta osvojila štiri druga mesta. Tudi njen brat Anže uspešno igra hokej. S Pristave vodijo planinske poti na Pusti rovt, na Golico, Belško planino, v Medji dol, na Sečo, Stamare, Belščico, Stol in na Valvazor. Zanimiva je pot na Stol, ki vodi od Pristave mimo slikovitega akumulacijskega jezera in kasarne (doma Trilobit). Ob jezeru stoji majhna hidroelektrarna, ki se po ceveh napaja iz velikega zajetja pri izviru potoka Javornik, kjer voda kar vre iz tal. Iz tega zajetja je voda po ceveh napeljana do železarne, kjer je gnala Peltonovo turbino za pogon valjarne, sedaj jo uporabljajo kot hladilno vodo za novo jeklarno. Jeseni je prišel čas prešanja mošta iz hrušk in jabolk. Jabolčnik je bil glavna pijača po kmetijah. Najprej so sadje zmečkali v štiri metre širokem polokroglem koritu z mlinskim kamnom, ki je bil pritrtjen na lesen drog tako, da se je lahko vrtel. Ker je bil kamen precej težak, sta ga morala vrteti dva moška. »Mešto« so potem dali v leseno prešo in iztislili mošt. Prešarino so dali v kad in iz nje skuhali žganje. Iz mošta so pridobivali tudi kis. Da bi skrajšali dolge zimske mesece in popestrili večere, so se vaščani odločili za nakup kinoprojektorja. Denar so zbrali s prodajo lesa. Delo kinooperaterja je prevzel Ivan Noč, ki je bil zaposlen v elektrarni Javorniški Rovt in je upravljal tudi z žago, v prostem času pa je bil strasten lovec in ljubitelj narave.

Priveditev Kurirski smuk v Medjem dolu, last Andrej Zupančič